

18 באפריל 2024

לכבוד:

האלוף רפי מילוא

מפקד פיקוד העורף

בדוא"ל: 1111@idf.gov.il

שלום רב,

הנדון: קריאה בהולה מנשות הכפרים הלא מוכרים בנגב בעקבות מתקפת הטילים מאיראן

אנו פונות אליך בשם עמותת "איתך מעכי" – משפטניות למען צדק חברתי" ובשם תנועת "אל נשמיאת – מנהיגות נשים בכפרים הלא מוכרים" בדרישה לספק בדחיפות אמצעי מיגון אפקטיביים לתושבות ולתושבי הכפרים הבדואיים בנגב: להציב בכפרים מרחבים מוגנים תקניים באיכות ובכמות מספקת, להבטיח הגנה של מערכת "כיפת ברזל" לכלל האוכלוסייה הבדואית, להתקין מערכות אזעקה ולהפעיל התראות טלפוניות המותאמות לתשתית בכפרים. ליל 13 באפריל, בו פתחה איראן במתקפת טילים על ישראל, חידד את העובדה כי שישה חודשים לתוך מלחמת "חרבות ברזל", ולמול איומים חדשים בירי טילים, התושבות והתושבים הבדואים ניצבים ללא יכולת התגוננות ממשית. הם נאלצים להתמודד עם הסכנה הנשקפת לחייהם, באמצעות מעט מאוד אמצעי מיגון תקניים, ולחפש מסתור במרחבים מאולתרים אחרים, שהגנתם מוגבלת, אם בכלל. קושי מיוחד קיים בקרב הפגיעים והפגיעות שבתושבים: נשים חד-הוריות ונטולות עורף משפחתי, תינוקות וילדים קטנים, קשישים הסובלים ממחלות קשות ובעלי מוגבלויות. אלה מתקשים במיוחד לעמוד במאמץ הנדרש למציאת מקום מוגן, והתוצאה היא לעתים הרת גורל. נציין כי במפגשים שהתקיימו בין נציגי פיקוד העורף לנציגים מהכפרים הבדואיים, קולן של הנשים כמעט לא נשמע. לפיכך, מושם בפנייה זו דגש על חוויותיהן וצורכיהן של תושבות הכפרים.

1. בנגב חיים כ-270 אלף אזרחיות ואזרחים בדואים. לפי ההערכות, כ-100 אלף מתוכם מתגוררים ב-35 כפרים לא מוכרים בצפון הנגב, בבתי קבע ובמבנים ארעיים, כגון פחונים וצריפים. ביישובים המוכרים התמונה אינה אחידה: יש תושבות ותושבים שברשותם מקלט או ממ"ד תקני, ובבתי ספר קיימים מקלטים. לצד זה, ביישובים מוכרים, כגון אוס בטין ואבו קרינאת קיים מחסור באמצעי מיגון בדומה ליישובים הלא מוכרים.

2. בכפרים הלא מוכרים אין ממ"דים ואילו מקלטים קיימים במקצת מבתי הספר. ברחבי היישובים הללו הוצבו לאחר פרוץ מלחמת "חרבות ברזל" מיגוניות מסוג "הסקו" – שאינן מחופות, וצינורות בטון בקוטר 2.5 מטרים – שפתחיהם אינם אטומים. לא מדובר באמצעי מיגון תקניים או בכאלה שניתן להסתמך עליהם כעל אמצעי מיגון מרכזי, וככל הידוע הם אינם משמשים ביישובים אחרים בישראל. כלל היישובים הבדואיים סובלים מפריסה חלקית של מערכות אזעקה, ולא ידוע מהו היקף ההגנה של מערכת "כיפת ברזל" ביישובים אלה. על-פי מסמך של מרכז המחקר והמידע של הכנסת

- מיום 6.3.2024, משרד הביטחון מסרב למסור נתונים בנושא.¹ בנוסף, בשל תשתית האינטרנט הלקויה בכפרים הלא מוכרים, תושביהם אינם יכולים להסתמך על אפליקציית פיקוד העורף לצורך קבלת התראות בזמן אמת.
3. ההשלכות הקשות של היעדר מיגון מספק ביישובים הבדואיים ניכרו כבר בימים הראשונים של מלחמת "חברות ברזל". כפרים רבים, הנמצאים בטווח ירי הטילים והרקטות מרצועת עזה, ספגו פגיעות ישירות. מן הירי נהרגו שבעה תושבים: אישה מבוגרת ושישה קטינים בני 5 עד 16.
4. ליל 13 באפריל, שבו פתחה איראן במתקפת טילים על ישראל, המחיש ביתר שאת עד כמה בוערת הבעיה של חוסר המיגון, והוא נחוה על-ידי האוכלוסייה הבדואית כאחד הלילות הטראומטיים ביותר מפרוץ המלחמה. הנפגעת הקשה ביותר מאותו לילה היא אמינה אל-חסוני בת השבע, מהכפר הלא מוכר אל-פורעה שליד ערד. משפחתה לא הצליחה להגיע למרחב מוגן, ואמינה נפגעה מרסיס של טיל שחדר את גג הפחון שבו היא מתגוררת. היא עדיין נאבקת על חייה.
5. מרבית התושבות והתושבים עברו באותו לילה שעות מסויטות בניסיון להימלט מגורל דומה. להלן עדויותיהן של חברות תנועת "אל נשמאית" – מנהיגות נשים בכפרים הלא מוכרים, הפועלת משנת 2013 לקידום מעמדן של נשים בדואיות, על שהתרחש:
6. "מרגע שהתחילו הידיעות על המתקפה האיראנית הצפויה, התקשרתי לכל גורם שאני מכירה כדי לנסות להשיג אמצעי מיגון. שמו פה צינורות פתוחים. זה פחד אלוהים להיכנס לתוכם כשטילים ממלאים את השמיים ורסיסים נופלים. אנחנו רוצות משהו שייתן לנו ביטחון, לא צינורות", אומרת פאטמה אבו-קוידר מהכפר אלזרנוג. "במקביל, התחילו להגיע אליי טלפונים מעשרות נשים: 'אני מפחדת על הילדים, לאן לקחת אותם? איפה להתחבא?'. ייעצתי כמיטב יכולתי, אבל איך אני יכולה לקחת על עצמי את האחריות על החיים שלהן? זו תחושה נוראית".
7. מרבית התושבים ניסו למצוא מסתור בשלוש דרכים: אצל קרובי משפחה שיש ברשותם מקלט או ממ"ד ומתגוררים מחוץ לכפרים; בבתי ספר שיש בהם מקלטים ומצויים בעיקר בכפרים המוכרים; ומתחת לגשרים בכבישים. הם נאלצו להתמודד עם מצוקת המקום, עם המרחק שהיה עליהם לעבור בחפסם היכן להתגונן, ועם תנאי השהייה הקשים תחת הגשרים. "כשהתחילו האזעקות, לקחתי מיד את הילדות מהמיטות ונכנסנו לאוטו", מספרת רים אבו-ג'ודה מהכפר זערורה, "נסענו מחוץ לכפר שלנו, לבית ספר בכפר המוכר כסייפה שיש בו מקלט. נהגתי בדרך עפר חשוכה, שניים וחצי קילומטרים, עם ילדות מבוהלות, וכשבחוץ רואים טילים ושומעים קולות נפץ. הגענו לבית הספר בלי נשימה, אבל במקלט כבר לא היה מקום. המשכנו לנסוע, ורק לבית הספר השלישי שאליו הגענו הצלחנו להיכנס".
8. לדברי נורא זאנון מהכפר רחמה, "יש תושבים שניסו לברוח לכיוון ירוחם וגילו שהדרך חסומה. אחרים ניסו להגיע למרחבים מוגנים בבאר שבע וגילו שהם סגורים. יש תושבים שנוסעים לכיוון

¹ נורית יכימוביץ-כהן, נלי כפיר ואסף וינינגר "מידע ראשוני על היבטים במוכנות לירי טילים ביישובים הבדואיים בנגב – עדכון" כנסת ישראל – מרכז המחקר והמידע (6.3.2024). (להלן: **מסמך הממ"מ**).

המפעלים הכימיים, במחשבה שעל המפעלים בטח מגינים, אבל זה יכול להיות מסוכן. מאוד חשוב שלפחות כיפת ברזל תפעל ביישובים הבדואיים כמו שצריך. קודם כל, שנדע שמירטים את הטילים".

9. נור אלנססרה מהכפר אלסירה הסתתרה עם בני משפחתה מתחת לגשר. "הצטופפנו מתחת לגשר הרבה אנשים", היא מתארת, "כולל ילדים קטנים, נשים הרות וקשישים. אמצע הלילה ואנחנו בחוץ במשך שעות. מפחדים מאוד. תלויים בין השמיים לאדמה. הכי קשה לראות את הסבל של החולים והנכים. לשכנה שלי יש בת נכה, והורדנו אותה אל מתחת לגשר, אני אפילו לא יודעת איך. שכנה אחרת נעזרת בבלון חמצן. אלה אנשים שחייבים ממ"ד קרוב אליהם, הם לא יכולים להתחיל להסתובב. קשה מאוד לראות גם את החרדה של הילדים. אני סבתא, וכשאני רואה את הנכדים שלי בכזאת מצוקה, אין לי שכל. זה מוציא מהדעת".

10. בימים שלאחר ליל 13 באפריל התקשו התושבים להתאושש. לדברי נור אלסנע מלקייה, "טילים כמו באותו לילה לא ראינו כל המלחמה. אני לא נרדמת מאז. עדיין יש לי רעידות בברכיים. אנחנו במתח גדול מהאפשרות שתהיה עוד מתקפה כזאת. הפחד לא מאפשר לחזור לשגרה".

11. מתחילת המלחמה פעלו חברות נשמיאת כדי לספק תמיכה לנשים בקהילתן. הן הקימו מוקדי סיוע ב-16 כפרים לא מוכרים, ובשיתוף עם עמותת "איתך מעכי – משפטניות למען צדק חברתי" הפעילו מערך לחלוקת סלי מזון וציוד בסיסי ולמתן טיפולים רגשיים, לנשים וילדים שלא קיבלו סיוע מכל גורם אחר. "הגיעו לנשמיאת תרומות ומתנדבים מכלל החברה הישראלית והייתה תחושה של סולידריות", אומרת נור אלסנע, "מאז 13 באפריל אנחנו מרגישים שהמדינה ויתרה עלינו. אין לחיים שלנו שום ערך בעינייה. זה כאב בלתי נתפס".

12. בעיית היעדר המיגון בכפרים הבדואים ידועה זה שנים. מבקר המדינה עמד עליה בדו"ח חריף משנת 2018, על-פיו "למאות אלפי תושבים במגזר הלא-יהודי אין מיגון מתאים לשעת חירום", נכתב בסיכום.² בשנת 2014 עתרו תושבי הכפרים הלא מוכרים והאגודה לזכויות האזרח בישראל לבית המשפט העליון, בדרישה לספק פתרונות מיגון מפני ירי טילים לכפרים אלה (בג"ץ 5019/14 אבו עפאש נ' מפקד פיקוד העורף (26.3.2017)). בעקבות העתירה הוצגה תוכנית לשיפור מיגון האוכלוסייה הבדואית, שכללה שיפורים באמצעי ההתרעה בטלפונים הניידים, הצבת מספר מיגוניות בכפרים המוכרים, והודעה כי "במידת הצורך תישקל הצבתה של מערכת 'כיפת ברזל' באופן שיגן גם על יישובי הפזורה". תוכנית להצבת אמצעי מיגון בכפרים הלא מוכרים לא הוצגה.

13. בשנת 2017, כשברקע תקופה של רגיעה ביטחונית, העתירה נדחתה – תוך שבית המשפט מציין כי "חזקה על הגורמים המקצועיים בפיקוד העורף שיעדכנו בעתיד את פתרונות המיגון בפזורה, איזור מוחלש, ככל שתשתנה הערכת האיום; ולנגד עיניהם יהא השוויון".³

² מבקר המדינה "מיגון ומקלוט בשטחן של רשויות מקומיות במגזר הלא יהודי בצפון ובדרום" דוחות על הביקורת בשלטון המקומי 17 (2018).

³ בג"ץ 5019/14 אבו עפאש נ' מפקד פיקוד העורף (26.3.2017), בפסקה י"א לפסק הדין.

14. אין חולק כי הערכת האיום השתנתה בעקבות 7 באוקטובר ביחס לירי טילים ורקטות מרצועת עזה, ואילו ליל 13 באפריל חשף את האיום בירי טילים ממדינות נוספות – ואת פגיעותם הרבה והבלתי שוויונית של היישובים הבדואים לירי כזה. מראשית המלחמה פנו תושבות ותושבים בדואים וארגוני חברה אזרחית למועצות האזוריות והמקומיות, לפיקוד העורף ולמשרדי ממשלה בדרישה לספק לאוכלוסייה הבדואית מיגון אפקטיבי.⁴ זו הייתה גם הקריאה שיצאה מהדיונים המשותפים שערכו הוועדה המיוחדת לצמצום פערים חברתיים בפריפריה, הוועדה המיוחדת לחיזוק הנגב והגליל והוועדה לזכויות הילד של הכנסת.⁵

15. בפועל, תוספת המיגון הסתכמה ב-32 מיגוניות מסוג "הסקו" ו-44 מיגוניות מסוגים אחרים שהוצבו בכלל הכפרים הבדואיים, מוכרים ולא מוכרים.⁶ כפי שתואר לעיל, אין בכך די כדי לספק הגנה, למנוע את הסכנה והאימה, ולגשר על הפער הגדול בתחום זה.

16. חוק ההתגוננות האזרחית, התשי"א-1951, מקנה לשירות ההתגוננות האזרחית, שבראשו עומד מפקד פיקוד העורף, סמכות להכין ולבצע תוכניות התגוננות אזרחית לכל שטח משטחי המדינה, להתקין בו מבנים ומתקנים, לקבוע את אופן מתן ההתרעות, ולצייד את האוכלוסייה באמצעי התגוננות (סעיף 2 לחוק). כאמור, בית המשפט ייחס את האחריות ל"עדכון פתרונות המיגון בפזורה" לפיקוד העורף. באה העת לבצע: להציב בכפרים מרחבים מוגנים תקינים באיכות ובכמות מספקת, להבטיח הגנה של מערכת "כיפת ברזל" לכלל האוכלוסייה הבדואית, להתקין מערכות אזעקה, ולהפעיל התראות טלפוניות המותאמות לתשתית בכפרים.

17. נסיים באזכור מחויבותה של ישראל, בהתאם להחלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם משנת 2000, להגן על נשים מכל סוגי האלימות, לרבות בעתות של סכסוך מזוין. אף בהתאם למחויבות זו, יש להבטיח מיגון לתושבות הכפרים הבדואים ולהביא בחשבון את קולן של הנשים ואת הצרכים שלהן במסגרת קבלת ההחלטות.

18. נודה למענה מהיר לפנייתנו, כדי שנוכל לבחון את המשך צעדינו.

בכבוד רב,

עו"ד הילה שרון עו"ד חנאן אלסנע

איתך מעכי – משפטניות למען צדק חברתי

hila@itach.org.il

⁴ ר' למשל: פניית האגודה לזכויות האזרח בישראל מיום 13.10.2023 https://www.acri.org.il/post/___972; נייר עמדה מטעם פרום דו-קיום בנגב מיום 15.11.2023 https://fs.knesset.gov.il/25/Committees/25_cs_bg_3599299.pdf.

⁵ פרוטוקול מס' 52 משיבת הוועדה המיוחדת לחיזוק המיוחדת לפיתוח הנגב והגליל, פרוטוקול מס' 17 משיבת הוועדה המיוחדת לצמצום פערים חברתיים בפריפריה ופרוטוקול מס' 39 משיבת הוועדה המיוחדת לזכויות הילד של הכנסת העשרים וחמש מיום 6.12.2023; פרוטוקול מס' 45 משיבת הוועדה לזכויות הילד, פרוטוקול מס' 56 משיבת הוועדה המיוחדת לחיזוק ופיתוח הנגב והגליל ופרוטוקול מס' 20 משיבת הוועדה המיוחדת לצמצום פערים חברתיים בפריפריה של הכנסת העשרים וחמש מיום 21.1.2024.

⁶ מסמך הממ"מ, לעיל הי"ש 1, בעמ' 2.

העתקים :

מר יואב גלנט, שר הביטחון

מר יובל תורגמן, מנכ"ל הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב